

VEZE IZMEĐU FRANKOVACA I RADIKALA OD 1922—1925

Hrvoje Matković

Političke prilike u Hrvatskoj poslije 1918. moguće je proučavati jedino u općejugoslavenskim okvirima. Nova državna formacija i novi politički centar uvjetovali su promjenu orijentacije i stavova pojedinih političkih grupa. Hrvatska politika — kao i politika ostalih jugoslavenskih naroda — pokazuje svoja specifična obilježja, koja su odraz položaja Hrvatske u novim prilikama. Društvene snage u Hrvatskoj, koje sudjeluju u političkim zbivanjima, daju tim zbivanjima poseban biljeg, tako da se u njima mogu jasno uočiti tri komponente: građanska, radnička i seljačka. U proučavanju političke problematike u Hrvatskoj najviše se pažnje do sada poklanjalo seljačkom pokretu na čelu sa Stjepanom Radićem.¹ To je donekle i razumljivo kad znamo da je nakon stvaranja jugoslavenske države zabilježen snažan prodor seljačkog elementa u politički život Hrvatske. U novije vrijeme započeo je i rad na proučavanju problematike radničkog pokreta koji je dvadesetih godina postao značajan faktor u političkim zbivanjima u novoj državi, a naročito u Hrvatskoj. Međutim, građanska komponenta u hrvatskoj politici, osobito u prvom deceniju postojanja jugoslavenske države, zavrijeđuje također punu pažnju historičara. Ta se komponenta ispoljavala u aktivnosti građanskih političkih stranaka.

Politički razvitak stare Jugoslavije kretao se u stalnim stranačkim borbama i razračunavanjima u kojima su pojedine političke stranke, bez obzira na svoju veličinu, igrale značajnu ulogu kako u parlamentu tako i u svim ostalim oblicima ekonomskog, društvenog i političkog života zemlje. Stoga treba pažljivo ispitati sve faktore, koji su utjecali na formuliranje građanskih stranačkih programa, zauzimanje stavova u pojedinim pitanjima državnog života i opredjeljivanja za određenu političku taktiku. Temeljita analiza socijalne baze i ekonomske uvjetovanosti hrvatskih političkih grupacija objasniti će mnoge poteze pojedinih hrvatskih građanskih političara odnosno stranačkih vodstava.²

¹ Važniji radovi u kojima se raspravlja o političko-stranačkim prilikama u staroj Jugoslaviji i hrvatskoj politici u tom razdoblju jesu: J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske 1918-1929*, Zagreb 1938; isti, *Političke stranke kod Hrvata*, Beograd 1939; R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1942; V. Bogdanov, *Historijska uloga društvenih klasa u rješavanju južnoslavenskog nacionalnog pitanja*, Rad JAZU, knj. 300, Zagreb 1954; J. Marjanović, *Političke partije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zbornik predavanja »Iz istorije Jugoslavije 1918-1945«, Beograd 1958; F. Čulinović, *Stara Jugoslavija*, Zbornik »Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu«, Zagreb 1959; isti, *Jugoslavija između dva rata*, Zagreb 1961. Najzad, zbog potpunosti, treba spomenuti i rad emigranta J. Jareba, *Pol stoljeća hrvatske politike*, Buenos Aires 1960.

² U zborniku radova »Istorija XX veka« Instituta društvenih nauka — Odeljenje za istorijske nauke u Beogradu, sv. V, 1963, objavljena je moja rasprava »Hrvatska zajednica — prilog proučavanju političkih stranaka u staroj Jugoslaviji«. Tu sam pokušao dati cjelovit prikaz postanka, razvoja i djelatnosti jedne od hrvatskih građanskih stranaka koja je djelovala od 1919. do 1926.

U ta istraživanja treba uključiti i *Hrvatsku stranku prava* (tzv. *frankovce*). Ta je stranka obnovila svoju djelatnost 1919. ali se nikada nije uspjela afirmirati u političkom životu Hrvatske. Učešće Hrvatske stranke prava na izborima za narodnu skupštinu donosilo je njenom vodstvu svaki put sve veće razočaranje. Suradnja sa Stjepanom Radićem u Hrvatskom bloku³ bila je za ovu stranku kratkotrajna epizoda koja je samo potvrdila njenu nemoć da u hrvatskoj politici bilo što postigne. Pa i pored toga ne može se mimoći njeno postojanje i njena aktivnost koja je imala tragične posljedice u našoj novijoj historiji. Ovdje se, međutim, neće raspravljati o Hrvatskoj stranci prava u cjelini, o njenoj ideologiji, programu, socijalnom sastavu, vodstvu i etapama političke djelatnosti. Sve to mora biti predmet opširnije studije. Osvrnut ćemo se samo na jedan nepoznat ali veoma značajan fragmenat iz njene političke aktivnosti u uvjerenju da time dajemo prilog onom zadatku koji pred našom historiografijom još stoji.

*

U ostavštini Ivice Peršića⁴ nalazi se poduži sastavak pod naslovom: »Fanatici i realisti«,⁵ u kojem Peršić na više mjesta govori o suradnji frankovaca i radikala. Govoreći o svojim odnosima s Dragutinom Hrvojem, on piše: »Ja sam, naime, u nj zabadao od 1923—25 kao frankovca, koji je zajedno sa Šuflajem, odvjetnikom Pavelićem i Perčecom počeo hodočastiti u Beograd na rješavanje političke krize, ali tako da je njihovo tamošnje antišambiranje Radić smatrao pucanjem u leđa i licitiranjem na niže, pa zato frankovce isključio iz Hrvatskog bloka stvorenog 1921...«⁶ To je Peršić ponovio još jednom na kraju spisa, dodajući spomenutim »hodočasticima« još i dra Mirka Košutića.⁷ Međutim, Peršić je u svojim zabilješkama naveo i takove podatke koji su za frankovce mnogo teži od političkih razgovora s protivnicima tako oprečnih načelnih stavova. Pošto je opisao isključenje Hrvatske stranke prava iz Hrvatskog bloka potkraj 1922, Peršić nastavlja: »Postavši tako još samostalniji i znajući da su izbori pred vratima, kako za beogradsku skupštinu tako i za zagrebačko gradsko zastupstvo, pa znajući da im je tjednik preslabo agitaciono sredstvo, pobrinuše se i za izdavanje dnevnika pod nekadašnjim njegovim imenom »Hrvatsko pra-

³ Hrvatski blok je osnovan 1921. nakon što je jedanaest poslanika Hrvatske zajednice napustilo Ustavotvornu skupštinu. Oni su se priključili političkoj akciji Stjepana Radića da okupi sve hrvatske snage u borbi protiv centralizma. Hrvatski blok su sačinjavali Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska zajednica i Hrvatska stranka prava a predsjednik mu je bio Stjepan Radić.

⁴ Ivica Peršić je stupio u politički život kao pravaš. Pristajao je uz Frankovu Čistu stranku prava do raskola 1908. kada se priklonio »milinovicima«. Bio je narodni zastupnik u Hrvatskom saboru do 1918. S drugim starčevićancima prihvatio je jugoslavensku orijentaciju i sudjelovao u Narodnom vijeću SHS. Nakon stvaranja jugoslavenske države Peršić je postao delegat u Privremenom narodnom predstavništvu. Pripadao je Narodnom klubu, a po osnivanju Hrvatske zajednice bio je član njenog vodstva i jedan od redaktora njezina dnevnika *Hrvata*.

⁵ Peršićeva ostavština nalazi se u Historijskom arhivu grada Zagreba (dalje cit. HAGZ, P. OST.) i sastoji se od 70 spisa podijeljenih u dva svežnja: od 1 do 45 i od 46 do 70. Potpuni naslov spomenutog sastavka je: »Fanatici i realisti. Kompromisanti i ekstremisti u hrvatskoj politici najsudbonosnijih 30 godina od 1914/15. do 1944/45.« a nalazi se u omotu pod rednim brojem 28.

⁶ HAGZ, P. OST., fasc. 28, str. 40—41.

⁷ Isto, str. 129.

vo'. Za njegov fond i za izborne troškove donio je Perčec novaca i od radikalije iz Beograda...⁸ Peršić dalje navodi da su radikali uskoro uvidjeli kako dan radićevske kapitulacije nije daleko pa su »zatvorili kesu«, a zatim nastavlja: »O svemu tome sam ja pisao u našem dnevniku ‚Hrvatu‘ i unaprijed najavljivao da frankovački dnevnik od 1. V. 1925. ne će više izlaziti, jer Perčec nije donio para i dinara iz Beograda. To se i ispunilo.«⁹

Peršićeve tvrdnje o navodnoj suradnji frankovaca i radikala ponavljaju se u još nekim njegovim spisima. Suština njegova izlaganja uglavnom je ista, samo što mjestimično dodaje po koji novi podatak. Tako, npr., na jednom mjestu kao posrednika između frankovaca i radikala spominje Đorđa Jelenića.¹⁰ Zanimljiv je i Peršićev opis kako je uopće došlo do prvih dodira između frankovaca i radikala. Prve veze sa Pašićem uspostavio je dr Ante Pavelić, kasniji ustaški »poglavnik«. Prilikom za to pružili su mu advokatski poslovi, koji su osjetno porasli poslije Pavelićeva izbora za zagrebačkoga gradskog zastupnika 1921. »Hrlili k njemu židovi — piše Peršić — da im pribavi zavičajnost i državljanstvo. Plaćali izvrsno. Da bi radio ekspeditivno i efikasno, on radi državljanstva nije išao najprije na poglavarstvo u Gospodskoj ulici, onda na vladu na Markov trg, već ravno u Beograd! Tu se brzo snašao, upoznao, sprijateljio, pobratio, a bogme i s radikalskim agentima u jedno kolo uhvatio, tako da su već radićevci počeli sumnjati, što taj Pavelić toliko bježi u Beograd i trčkara ne samo po nadležstvima nego i po novinskim uredništvima. Neki dnevници već bilježili kao osobnu vijest, da je vođa pravaških Hrvata dr Ante Pavelić stigao u političkom poslu u Beograd. To je bilo već odviše za Radića i njegove, pa interpelirali Pavelića, što ova putešestvija znače. Ništa! Branio se Pavelić; on vodi za nos Srbijance, kad to čitaju ili još više čuju i slušaju, da sam u dodiru s belom bradom, s njihovim Pašićem. Onda odmah svaki moj akt za desetak minuta nađu, a za pol sata jestno riješe, još me za čekanje ponude stolicom i crnom kafom, a kad ih ostavljam sva vrata uz najveće počitanje za menom zatvaraju, niti ne puštaju k njima podvornike, samo da im ne trebam dati ni bakšiš! Tada se po Zagrebu govorkalo, da na tom poslu Pavelić služi stotine tisuća.«¹¹

Iz Peršićevih zapisa proizlazi: 1. da su frankovci od 1922. do 1925. održavali kontakte i vodili političke razgovore s radikalima; 2. da je prve kontakte uspostavio frankovački prvak, odvjetnik dr Ante Pavelić; 3. da su frankovci primali od radikala novčana sredstva za svoj stranački organ.

Ima razloga da prema Peršićevim tvrdnjama budemo oprezni. Prvo, Peršić piše svoje sastavke u vrijeme tzv. NDH ili prvih godina poslije oslobođenja. Ti spisi, dakle, nisu nastali u vrijeme spomenutih događaja. Drugo, Peršić je zajedničar, politički protivnik frankovaca, a k tome još i strašno ogorčen na sve ono što su frankovci na čelu s Pavelićem učinili u Hrvatskoj od 1941. do 1945. Stoga je lako mogao u svom gnjevu i ojađenosti, pišući o ranijem djelovanju frankovaca, pripisati im i takve čine koje oni tada nisu počinili. Međutim, on je bio novinar, radio je u redakciji organa svoje stranke, pratio je ostalu stranačku štampu i komentirao je u svom listu. A tadašnja štampa — i zagrebačka i be-

⁸ Isto, str. 31.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto, fasc. 31, str. 1—2.

¹¹ Isto, fasc. 67, str. 33.

ogradska — donosila je vijesti koje upućuju na veze između frankovaca i radikala. Peršić je u tim vijestima imao sigurne predloške za informacije koje je dao mnogo kasnije te se i sam ponekad poziva na pisanje štampe. Treba još imati u vidu i to da je Peršić bio aktivni političar i da je s mnogim frankovcima održavao lične prijateljske veze, pa je i od njih mogao štošta doznati. Sam bilježi da je često razgovarao s bivšim članom poslovnog odbora Hrvatske stranke prava Andrijom Medarom, koji mu je — razočaran ustaškom politikom od 1941. dalje — pričao mnoge stvari o stranci prava, Paveliću i ostalim frankovačkim vođama.¹² Ipak Peršićeve zabilješke o vezama frankovaca i radikala dobivaju svoju punu vrijednost po tome što ih možemo kontrolirati drugim izvorima.

Kada je za vrijeme Banovine Hrvatske u lipnju 1940. održan *proces ubicama* frankovačkog prvaka dra Milana Šufflaya,¹³ saslušan je kao svjedok i dr Manko Gagliardi. U svom iskazu Gagliardi je pred sudom rekao »da je sa Šufflayem bio intimni prijatelj i da su zajedno pokrenuli političku akciju sa Nikolom Pašićem. U toj akciji 1924. godine bili su Šufflay, dr Ante Pavelić i svjedok. Pašić je tada htio provesti amputaciju — izjavio je Gagliardi. Međutim, godine 1925. Pašić je pao sa vlade, a pokretači akcije su rastjerani.«¹⁴

Na procesu se pojavio kao svjedok i bivši tajnik zagrebačke organizacije radikalne stranke Armin Rimay, koji je izjavio da je njegovim posredovanjem kod radikalskih prvaka u Beogradu dr Milan Šufflay dobio putnicu za Albaniju. Rimay je izjavio još i to da je do njegova (tj. Rimayeva) poznanstva s Gagliardijem upravo i došlo zbog te putnice.¹⁵

Daljnju mogućnost za provjeravanje Peršićevih podataka pruža nam sama *frankovačka štampa*.

God. 1923, 2. svibnja, pojavio se u Zagrebu novi tjednik »Hrvatska« s podnaslovom: »Glasilo Starčevićeve hrvatske stranke prava«. Izdavatelj i upravitelj novog tjednika bio je dr Mirko Košutić, a odgovorni urednik dr Matej Mintas. Kako je u uvodniku novog lista stajalo da je cilj Starčevićeve hrvatske stranke prava odlučno podupiranje hrvatskoga narodnog pokreta, to je zajedničarski »Hrvat« pozdravio pojavu novog lista i popratio je komentárom: »Vidi se, da je pravac novoga lista uperen protiv politike frankovačke, koja je razbila Hrvatski blok. Novi se list naziva glasilo Starčevićeve hrvatske stranke prava, čime se hoće naglasiti pristajanje uz nepatvorenu politiku Ante Starčevića. Uz to taj naslov pokazuje, da se radi i o osnutku nove stranke.«¹⁶

¹² Isto, str. 43—44. — Govoreći o svojim razgovorima s Medarom, koje je vodio 1942. za vrijeme tzv. NDH, Peršić piše: »Ja sam se uvijek držao tako, da ničim ne dobiva dojam kao da me naročito zanima, što mi on pripovjeda, da mi je do toga stalo i da bi možda to htio zlorabiti i dalje raznašati, da ne misli da sam neki špijun. Držao sam se da mi je drago što čujem, ali samo kao interesantnost, a inače na jedno uho unutar, a na drugo van! U mene je pak Medar imao veliko povjerenje i u velike me cijenio i poštivao već iz vremena kad smo bili obojica frankovci...« (str. 44).

¹³ Dr Milan Šufflay, član užeg vodstva Hrvatske stranke prava, ubijen je 18. II 1931. u Zagrebu u Dalmatinskoj ulici.

¹⁴ Novosti, br. 160/12. VI 1940. — Počevši od 11. VI 1940, Novosti, kao i ostala zagrebačka štampa, donosile su nekoliko narednih dana opširne izvještaje s procesa.

¹⁵ Novosti, br. 162/14. VI 1940. — Šufflay je bio po struci historičar i putovao je u Albaniju u svrhu naučnih istraživanja za »Acta et diplomata Albaniae«.

¹⁶ Hrvat, br. 948/3. V 1923.

Iz tih se podataka vidi da je u Hrvatskoj stranci prava 1923. nastao raskol i da se od nje odvojila grupa Košutić-Mintas, koja je osnovala novu Starčevićevu hrvatsku stranku prava. Frankovački disidenti su u prosincu iste godine osnovali i svoj pravaški građanski klub »Starčević« s ciljem »da mimo frankovačkog vodstva provede pravašku koncentraciju«. ¹⁷ Ostavljajući ovdje po strani pitanje zbog čega je došlo do raskola među frankovcima, osvrnut ćemo se samo na onaj dio spora između dviju frankovačkih frakcija koji pruža podatke o vezama frankovaca i radikala.

Pokušaj posredovanja u sporu između dviju frankovačkih grupa poduzeo je župnik iz Oštarija, stari pravaš pop Josip Čanić. On je predložio da se formira časni sud od šest lica i jednog pročelnika. Svaka strana bi dala po tri člana, a pročelnik bi bio dr Tomo Severović. Disidentska grupa oko »Hrvatske« prihvatila je taj prijedlog, ali je istodobno formulirala i šest tačaka koje bi časni sud trebalo da ispita. Tačka 5 zahtijeva da se ispita »da li je istina da je dr Milan Kovačević stavljao u ime Hrvatske stranke prava Pašičevoj vladi prijedloge, te koje i da li je istina da su gg. dr Prebeg, dr Ante Pavelić i drugi o tome s njime raspravljali u stanu dra Prebega«. ¹⁸ I druga je strana prihvatila prijedlog o časnom sudu izjavom Ante Pavelića koju je u ime svoje i svojih drugova objavio u organu Hrvatske stranke prava. ¹⁹ Košutić i Mintas prijetili su da će pred časni sud iznijeti krupne stvari, koje će »u bengalskom svijetlu prikazati pravu čast izvjesnih elemenata, koji se kriju i lakoumno titraju s tuđim poštenjem«. ²⁰

Kada je 15. prosinca 1923. pozvan pred časni sud dr Dragutin Šafar kao svjedok Košutića i Mintasa, ovi su časnom sudu poslali prosvjed, jer da se rasprava u njihovu sporu s Hrvatskom strankom prava vodi u njihovoj odsutnosti, bez časnih sudaca koje su oni izabrali i u njima neprijateljskim prostorijama na Kaptolu 4. ²¹ Na raspravu zakazanu za 29. ožujka 1924. Košutić i Mintas nisu došli, osporavajući objektivnost časnog suda, kojega članovi su u međuvremenu postali članovi poslovnog odbora Hrvatske stranke prava, dok se oni nalaze izvan te organizacije. Na to je časni sud izrekao presudu u njihovoj odsutnosti utvrdivši da su se »ogriješili o disciplinu i interese Hrvatske stranke prava«. ²²

Iako su u toku spora frankovački disidenti u nekoliko navrata pisali u svom organu »Hrvatskoj« o sporu, protivnička strana nije na te članke ništa odgovarala. Optužbe, koje su Košutić i Mintas iznosili u javnost na račun vodstva Hrvatske stranke prava, nisu bile nimalo bezazlene. Svakako je najteža među njima bila ona o stupanju u vezu s radikalnom strankom. Međutim, vodstvo Hrvatske stranke prava objasnilo je poslije izricanja presude svoju šutnju ovako: »Pošto je time cijelo ovo pitanje došlo pred sporazumno odabrani sud, nije se na mnogobrojne ispade spomenute gospode u njihovu glasilu s naše

¹⁷ Hrvatska, br. 23/16. XII 1923.

¹⁸ Isto, br. 8/27. VI 1923. u članku: »Je li tu uopće moguće izravnanje«.

¹⁹ Pravaš, 2. VII 1923.

²⁰ Hrvatska, br. 10/11. VII 1923.

²¹ Isto, br. 23/16. XII 1923.

²² Tekst »Pravorjeka« časnog suda s potpisima pročelnika i šest članova suda objavio je organ Hrvatske stranke prava *Hrvatska misao*, br. 72/5. IV 1924.

strane nikako reagiralo, jer se je smatralo i neukusnim i nepristojnim voditi javnu polemiku o stvarima, koje su sporazumno predane časnom sudu.«²³

U »Pravorjeku« časnog suda govori se da su se Košutić i Mintas u više navrata pogrdno izražavali o vodstvu Hrvatske stranke prava, ali se konkretno ne kaže i što su govorili. Možda se pod izrazom »pogrdno izražavanje« krije njihovo pisanje o povezivanju toga vodstva s radikalnom strankom, samo što se to izričito ne kaže niti se te veze uopće u štampi Hrvatske stranke prava u to vrijeme (1923/24.) spominju. Na takve neodređene formulacije u presudi časnog suda odgovorili su osuđeni frankovci novim javnim objašnjenjem u kojemu su jasno rekli zbog čega je došlo do spora između njih i poslovnog odbora Hrvatske stranke prava. Spor je nastao »što smo mi — kažu Košutić i Mintas — tvrdili da je taj poslovni odbor navukao temeljitu sumnju na Hrvatsku stranku prava, da je ona poslala dr Milana Kovačevića u Beograd k Pašićevoj vladi da iza leđa hrvatskoga naroda s tom Pašićevom vladom paktira na štetu hrvatskog naroda i da je g. dr Milan Kovačević znanjem i odobrenjem poslovnog odbora Hrvatske stranke prava doista odlazio Pašićevoj vladi u tom poslu i sa ministrom policije Vujičićem u ime Hrvatske stranke prava pregovarao nama, nu i cijelom hrvatskom narodu iza leđa, o čemu smo ponudili konkretne i tvrde dokaze«.²⁴ »Časni sud — ističu Košutić i Mintas — nije nigdje izrekao da Prebeg²⁵ i drugovi nisu doista učinili ono zašto smo ih mi optužili.«²⁶

Doista, niti u presudi, niti u organu Hrvatske stranke prava nije nigdje opovrgnuto ono što su Košutić i Mintas iznosili o vezama frankovačkog vodstva s radikalima. Ni u izvještajima o vijeću Hrvatske stranke prava, koje je održano 1. ožujka 1924, dakle u toku spora, nigdje se ne spominju ni spor niti optužbe disidenata,²⁷ a najavljeni izvještaj tajnika Hrvatske stranke prava Gustava Perčeca, u kojemu je trebalo govoriti o sporu i sigurno se i govorilo, nije nikada štampan u stranačkom organu, iako je redakcija obećala da će ga štampati u jednom od idućih brojeva. Razlog da Perčecov tajnički izvještaj nije nikada objelodanjen možda je upravo u tome što se u njemu spominju za frankovce neugodne optužbe disidenata a vodstvo Hrvatske stranke prava nije htjelo da se o njima javno izjašnjava. Štampana je samo frankovačka verzija o isključenju Hrvatske stranke prava iz Hrvatskoga bloka koju je u vijeću stranke iznio u svom govoru dr Aleksandar Horvat.²⁸ O sporu s grupom Košutić-Mintas nije Horvat rekao ni jedne riječi, kao ni ostali prvaci Hrvatske stranke prava (Prebeg, Pavelić, Hrvoj) koji su u vijeću govorili.

Podaci o kontaktima i pregovorima između frankovaca i radikala koji su prodrli u javnost u vrijeme raskola u Hrvatskoj stranci prava, a koje njeno

²³ Hrvatska misao, br. 72/5. IV 1924.

²⁴ Hrvatska, br. 14/13. IV 1924.

²⁵ Dr Vladimir Prebeg je bio predsjednik Hrvatske stranke prava.

²⁶ Hrvatska, br. 14/13. IV 1924.

²⁷ Hrvatska misao, br. 45/3. III 1924.

²⁸ Horvat navodi da je »mirotvorac« (misleći pri tom na predsjednika Hrvatskog bloka Stjepana Radića) sramotno isključio Hrvatsku stranku prava iz Hrvatskog bloka zato jer je otvoreno, jasno i glasno izjavila da ne smatra hrvatsko pitanje unutarnjim već međunarodnim i što se nije htjela upustiti u pregovore sa srpskim političarima u Zemunu ili Brodu izjavivši da je mjesto za odluke samo u Hrvatskom saboru u Zagrebu. — Hrvatska misao, br. 45/3. III 1924.

vodstvo nije nikada demantiralo, podudaraju se sa zabilješkama Ivice Peršića i to za 1922/23. godinu kada je Stjepan Radić izbacio frankovce iz Hrvatskog bloka. Mirko Košutić, koji je te podatke iznio u javnost, bio je do istupa iz Hrvatske stranke prava njen potpredsjednik, a u vrijeme članstva stranke u Hrvatskom bloku njen predstavnik u predsjedništvu bloka. Stoga je neosporno bio dobro upućen u to što se zbivalo u pravaškim vrhovima, a u toku spora nudio je javno konkretne dokaze za svoje tvrdnje.

I poslije presude časnog suda, dakle poslije definitivnog razlaza s frankovačkom maticom, Košutić i Mintas nisu prestali da pišu o vezama frankovaca i radikala. Početkom lipnja 1924. piše njihov organ o boravku u Zagrebu zeta dra Milana Kovačevića (Kovačevićev zet je bio bivši srpski oficir!). On je navodno došao kod dra Peleša »radi odgovora koji se ima dati stranci prava (frankovcima) na memorandum (podcrtao H. M.), koji su oni bili predali Pašićevoj vladi, a koji su potpisali gg. dr Prebeg, dr A. Horvat i Slavko Kvaternik i u kojem su predlagali da se Hrvatskoj dade neka autonomija, a oni će onda urediti da se kralj Aleksandar kruni u Zagrebu.«²⁹ U članku se dalje podsjeća da je Kovačević i ranije odlazio u Beograd Pašićevoj vladi i da je ondje »stavljao u ime Hrvatske stranke prava konkretne, za hrvatski narod sasvim neprihvatljive, prijedloge za rješenje hrvatskog pitanja«, protiv čega su Košutić i Mintas »digli glas«. ³⁰ Oni su tada tražili da se taj memorandum, koji posjeduje dr Prebeg, objelodani. »Poslije se pročulo — piše »Hrvatska« — da je g. dr Milan Kovačević predao Pašićevoj vladi u tom pravcu jedan pismeni memorandum i to nakon jedne konferencije u stanu dra Prebega.«³¹ U idućem broju »Hrvatske« dato je objašnjenje da se zapravo radi o *dva memoranduma* koja su frankovci podnesli Pašićevoj vladi. »Jedan je pred više od dvije godine odnio u Beograd g. dr Milan Kovačević i predao ga tadašnjem ministru policije Vujičiću, a drugi je nedavno predan na posredovanje sada ministra na raspoloženju g. dra P... (prezime ministra nije navedeno; vjerojatno se radi o bivšem ministru Pelešu, koji se na drugom mjestu spominje). Taj memorandum II su potpisali dr Prebeg, dr A. Horvat i Slavko Kvaternik.«³²

Naprijed smo već spomenuli da je Peršić u svojim zabilješkama naveo i to da su *frankovci primali i novac iz Beograda* za održavanje svoga stranačkog glasila. Taj podatak bilježi on u vezi s izborima za Narodnu skupštinu 1925.³³ No, Peršić to nije naveo samo na jednom jedinom mjestu u svojim spisima. Govoreći o Gustavu Perčecu, on piše: »Ovaj se nije ništa ženirao otvoreno govoriti, kad radikali kupuju zastupnike i stranke, da im izravno i neizravno služe, onda idem i ja onamo po novac, koji trebamo u akciji protiv Radića.«³⁴ Međutim, Peršić je mnogo iscrpnije govorio o tome u jednom drugom spisu navodeći — kako ćemo niže vidjeti — čak i konkretnu svotu koju su frankovci dobili od radikala.³⁵ Pišući kako su se frankovci naveliko spremali potući i

²⁹ Hrvatska, br. 21/8. VI 1924. u članku: »Dakle, frankovci čekaju odgovor na svoj memorandum«.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto, br. 22/15. VI 1924. u članku »Memorandum II«.

³³ HAGZ, P. OST., fasc. 28, str. 31.

³⁴ Isto, str. 45.

³⁵ To je Peršić uradio u spisu pod naslovom »Najveći rusofil hrvatski svoga vremena Martin Lovrenčević, novinar i književnik, i njegov zet najveći izdajica i ubojica hrvatskoga naroda dr Ante Pavelić«. — HAGZ, P. OST., fasc. 67.

oslabiti Radića. Peršić bilježi da im za to nije bio dovoljan tjednik s brošurama i letacima, već im je bio potreban veliki korteški aparat s dnevnim listom.³⁶ »Dobili su i novu silu — nastavlja Peršić — tako popularnoga tribuna i demagoga prije dvadeset godina, Bosanca dra Ivu Elegovića, koji se opet vraća politici, pa i Hrvoja, koji je ostavio Radića, a u arenu stupa glavica te pero pl. Šuflaja.«³⁷ U nastavku Peršić bilježi da su dogovori bili u Beogradu a glavni posrednik da je bio zagrebački detektiv Rimay. »Sa strane frankovaca fungirali su Pavelić, Elegović, Šuflaj i Perčec, koji je već prije bio opetovano u tom poslu u Beogradu i donio u Zagreb početkom 1925. pol milijuna dinara (podcrtao H. M.). Sada se radilo samo o tome da i prva trojica za troškove svojih izbora dobiju po 300.000 dinara. Rimay se zaklinjao, da su Pavelić i Elegović primili novac, Šuflaj nije htio, jer da niti nigdje ne kandidira. Izbori su prošli još većom pobjedom radićevaca nego li 1923, a još jednim porazom frankovaca, koji su još zadnje nade polagali u dopundbene gradske izbore za polovicu zastupnika, kojima je istekao mandat.«³⁸

Bilo bi dragocjeno saznati odakle je Peršić crpio podatke za tako teške tvrdnje o frankovcima koje je u svojim spisima ponovio u nekoliko navrata. Ne možemo smatrati pouzdanim argumentom pozivanje na samoga sebe, kao što je to Peršić na jednom mjestu učinio pišući: »Kad se išlo u izbore 1925. godine mi upućeniji smo opetovano kroz 'rožu' pisali, da frankovci imaju svoj izborni fond zahvaliti beogradskim ministarskim dispozicionim fondovima, pa je o tomu bila najrječitija moja notica u »Hrvatu« od 17. V. 1925. da su im tamošnja vrela presahnula pošto ih Beograd više ne treba nakon Radićeve kapitulacije 27. III. 1925.«³⁹ Mnogo vrednija potvrda Peršićevih tvrdnja bili bi iskazi svjedoka u procesu ubicama dra Milana Šufflaya u lipnju 1940, na koje se Peršić poziva: »A da je to tako (tj. primanje novca iz Beograda; op. H. M.) ima tu prilog o sudbenoj raspravi protiv Šuflajevih ubojica, vođenoj tek 1940. godine za ere Banovine, gdje se iskazima svjedoka potvrđuje, da je frankovačka družba s Šuflajem primala novac od radikala.«⁴⁰ Na drugom mjestu Peršić je izričito naveo svjedočenje Rimaya u spomenutom procesu.⁴¹ Međutim, u iskazu pred sudom Rimay uopće ne spominje nikakav novac koji bi frankovci primili od radikala.⁴²

³⁶ Isto, str. 34.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, fasc. 28, str. 45. — Doista, zajedničarski »Hrvat« u broju 1568 od 17. V. 1925. donio je bilješku pod naslovom »No, dakle, frankovačko Pravo prestaje izlaziti.« Bilješka je nepotpisana, a Peršić tvrdi da je on njezin autor. U bilješci se kaže: »Ono što smo mi odmah zabilježili, kako su frankovački vođe Hrvoj, Pavelić i Šuflaj počeli furtimaški trčkarati u Beograd, sada se obistinjuje. Mi smo javili da će frankovačko 'Pravo' prestati izlaziti, čim minu gradski izbori. Šuflaj i družina dali su se na putovanja u Beograd ne bi li ondje našli novoga eliksira za svoje novine, ali stvar su tako glupo i nespretno ispeljavali da je sve propalo: propao list, propala stranka, a propali i njezini kandidati kod gradskih izbora. Jučer frankovačko 'Pravo' javlja da prestaje izlaziti kao dnevnik. U buduće će izlaziti kao tjednik.«

⁴⁰ HAGZ, P. OST., fasc. 28, str. 31.

⁴¹ Isto, fasc. 31, str. 1.

⁴² Novosti, br. 162/14. VI 1940. — Peršićeve tvrdnje o iskazima svjedoka u procesu ubicama dra Milana Šufflaya mogli smo provjeriti samo po opširnim izvještajima u štampi jer do originalnih sudskih spisa, nažalost, zasada još nismo mogli doći.

Jedini podaci o frankovačkom primanju novca od strane radikala — osim kod Peršića — nalaze se još u štampi frankovačkih disidenata. Tu se izražava čuđenje odakle frankovačkim vođama tolika sredstva za opsežnu predizbornu agitaciju i izražava sumnja da frankovci — kako to kažu u naslovu jednog članka — stoje u potajnoj vezi s PP režimom.⁴³ Trebat će stoga uložiti daljnje napore da se do kraja rasvijetli taj oblik frankovačko-radikalnih veza.^{43a}

*

Dok su podaci o vezama frankovaca i radikala u suvremenoj štampi od 1922. do 1924. bili povremeni i ograničeni tek na manji broj listova, za 1925. godinu postaju oni sve češći i iscrpniji. Članci se pojavljuju kako u zagrebačkim tako i u beogradskim listovima i — što je od posebnog značenja — sada i u štampi same frankovačke matice, organu Hrvatske stranke prava. Osobito u prvoj polovini travnja štampa je upravo vrvila od priloga koji su govorili o pojedinostima frankovačko-radikalnih veza. Doduše, glavna tema štampe bio je preokret Radićeve politike, koji je uslijedio poznatom deklaracijom u Na-

⁴³ »Odakle frankovačkim vođama novci, koje su ovih dana počeli ponovno prosipavati na posebna izdanja svojih izbornih novina »Hrvatska sloboda«, koje novine u masama rasturaju i badava dijele svakom tko treba papira... Odakle frankovačkim vođama novci kad se znađe, da su za izdavanje dnevnika, pa pored toga još i ilustriranih novina danas potrebne ogromne svote i da primjerice Stranka prava za vrijeme izbora u godinama 1920. i 1923, kad u njoj nije još uzeo maha frankovluk, te je bila jaka i snažna, nije mogla izdavati svog dnevnika, a kamo li još i posebne ilustrirane izborne novine i to naprosto s razloga, jer nije imala novaca.« — Hrvatska, br. 5/5. II 1925. U idućem broju »Hrvatske« ponavlja se još jednom isto pitanje: »Njihova preizborna akcija bila je tako opsežna i tako vidna kao ni jedne druge političke stranke u Zagrebu, da se je građanstvo u čudu pitalo odakle frankovačkim vođama novci, da se to sve može finansirati.« — Isto, br. 6/15. II 1925.

^{43a} Dok je ovaj rad još bio u štampi, dao sam kopiju rukopisa na uvid Franji Tuđmanu, direktoru Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. On ga je mojom dozvolom upotrijebio za treći nastavak svoje studije »Uvod u stvaranje socijalističke Jugoslavije«, Forum br. 4/1963, poglavlje »Paktiranje radikala i frankovaca« (str. 718—720). Tako se rezime ovoga rada, štampan u sklopu Tuđmanove studije, pojavio i prije izlaska »Historijskog zbornika«. Međutim, tom je rezimeu Tuđman dodao i jedan novi podatak o frankovačko-radikalnoj suradnji i *financiranju* frankovačkog glasila sve do Pašičeve smrti. Radi se o *letku ustaških disidenata iz 1944* (bilj. 144 na str. 719) koji ja nisam poznao ni upotrijebio u vrijeme pisanja ovog rada. Taj je letak (original se nalazi u arhivu Vojnohistorijskog instituta u Beogradu, reg. br. 10/6-1, kut. 304) bio dostavljen Ministarstvu vanjskih poslova NDH u Zagreb od strane Generalnog konzulata NDH u Beču. U popratnom aktu datiranom 23. VIII 1944. napominje se da su ga dobili mnogi bečki studenti na svoje adrese. Po sadržaju letka može se zaključiti da su mu autori nezadovoljnici iz ustaških redova koji teško optužuju »poglavnik« Pavelića za stanje u Hrvatskoj. »Njegova je pojava — kaže se u letku — kobna po Hrvatsku. To dokazuje njegov život i političko djelovanje.« Prikazujući političku karijeru Ante Pavelića, autori letka kažu i ovo:

»Svoju političku karijeru započeo je Pavelić kao osrednji zagrebački odvjetnik izborom u zastupstvo grada Zagreba u času kada je vođa i učitelj hrvatskoga naroda Stjepan Radić okupio oko sebe cio hrvatski narod. Nakon toga birao ga je Zagreb zastupnikom u beogradskoj Narodnoj skupštini. U to vrijeme, kada je Hrvatska još stenjala pod »Obznanom« i kada je Stjepan Radić na savjet zapadnih demokracija otišao u beogradsku skupštinu, da olakša položaj hrvatskoga naroda, Ante Pavelić s još nekoliko drugova započinje pregovore s Nikolom Pašićem, da »stranka prava« dra Franka, koja nikoga nije imala u narodu, zamijeni Hrvate iz Hrvatske seljačke

rodnoj skupštini 27. ožujka 1925, ali je uz taj centralni politički događaj relativno mnogo pažnje obraćano držanju frankovaca prema Radikalnoj stranci odnosno njihovim međusobnim odnosima.⁴⁴

Vijesti o držanju frankovaca postaju pomalo senzacionalne kao, npr. ona koju je 1. travnja 1925. objavilo beogradsko »Vreme« kao dopis iz Zagreba od 31. ožujka: »Večeras je naš dopisnik pozitivno doznao iz kompetentnih krugova Hrvatske stranke prava da će ovih dana poći u Beograd g. dr Aleksandar Horvat i on će tamo službeno ponuditi da *frankovci uđu u radikalnu stranku* (podcrtao H. M.). Informirao sam se danas da na tome radi osim ostalih šefova frankovačke stranke naročito i g. dr Ante Pavelić, koji je nedavno bio kod g. Pašića u istom poslu.« Četiri dana kasnije (4. travnja 1925) javila je i beogradska »Večer« da su pred više nedjelja bili u Beogradu dr Milan Šufflay i dr Ante Pavelić da u ime frankovaca pokušaju doći u vezu s radikalima a zatim da je pred osam dana ponovo boravio u Beogradu dr Ante Pavelić. Pisanje »Večeri« uz poduži komentar prenijela je i zagrebačka »Hrvatska«. Tu čitamo i ovo: »Prema jednom izvještaju frankovci, tražeći orijentaciju u ovoj situaciji, nailaze putem koji ih vodi radikalima. Već poznata je stvar, da je g. Ante Pavelić imao poduze konferencije sa g. Pašićem i tom prilikom došlo je do izvjesne suglasnosti. G. dr Pavelić nam je izjavio, da ovaj sastanak nije imao drugog karaktera, nego samo lično poznanstvo sa šefom radikalne stranke i da je tom prilikom došao do saznanja da će biti od velike vrijednosti za zbliženje Srba i Hrvata.«⁴⁵

Beogradska »Politika« je također objavila vijest o frankovačko-radikalnim odnosima dopunjujući dotada već poznate vijesti novim pojedinostima: »Ovdje (misli se u Zagrebu, jer je dopis iz Zagreba; op. H. M.) već nekoliko dana

stranke u Pašićevoj vladi. Pavelić i još neki drugi odlaze u Beograd u stan Pašića, da vode pregovore, spremni, da prime i mrvice samo da se domognu vlasti. Na taj su način otežavali položaj Radića, pucajući u leđa njemu i hrvatskomu narodu.

Pašić šalje posluge toga Pavelića u Budimpeštu k tadašnjem mađarskom ministru predsjedniku Gömböšu, da bi se poboljšali odnosi Mađarske i ondašnje države SHS. Pašić je nakon trokratnog boravka Pavelića u Budimpešti izjavio da je uspjeh misije Pavelića za tadašnju državu SHS iznad očekivanja i njega i njegova političkog kluba radikalne stranke. Za tu uslugu Pašiću dobio je Pavelić 300.000 dinara bez obračuna... Da bi još više privezao Pavelića, Pašić je sve do svoje smrti financirao njegov list »Hrvatsko pravo«, u kojemu su ga bezbroj puta nazvali »željeznim kancelarom« (kao Bismarck). Nakon Pašićeve smrti ostaje »Hrvatsko pravo« bez financijera, ali ne za dugo, jer su ga Pavelić i drugovi ubrzo našli na drugoj Hrvatima neprijateljskoj strani. Poznati međunarodni špijun Manko Gagliardi — koga je Pavelić nakon svog povratka u Hrvatsku zatvorio i internirao skupa s grofom Bombellesom u Novoj Gradiški, gdje ih je Luburić ubio u veljači 1942. — uvuče u mreže političkog odjela talijanskog konzulata u Zagrebu, od kojega je dobivao 6.000 dinara mjesečno i posebno pomoć za list. Na ovom je Pavelić kasnije sagradio svoju političku budućnost i ujedno pripremio današnju nesreću hrvatskoga naroda.«

⁴⁴ Podacima iz stranačke štampe 1925. poslužio se Zvonimir Kulundžić u prilogu: »Atentat na Stjepana Radića i njegova prava pozadina«, koji je objavljen u 116 nastavaka u »Slobodnom domu« od 6. VIII 1929. do 21. XII 1961. U nastavcima 112 do 116 Kulundžić je citirao nekoliko novinskih članaka iz travnja 1925. (neke od njih upotrijebit ćemo u ovom radu) koji upućuju po prvi puta na veze između frankovaca i radikala. Citiranjem tih članaka Kulundžić je pokušao utvrditi tobožnji udio i ulogu frankovaca u pripremanju i izvođenju atentata na Stjepana Radića.

⁴⁵ Hrvatska, br. 13/11. IV 1925. u članku: »Frankovci na pomolu«.

boravi dr Ivković, Đorđe Jelenić i g. Savić.⁴⁶ Svi su odsjeli kod g. Milana Čanka, vlasnika hotela Rojala i jednog od uglednih radikalskih prvaka u Zagrebu. U vezi sa njihovim dolaskom u Zagreb i čestim sastancima sa prvacima frankovaca, pronele su se gradom vesti o nekakvom paktu između frankovaca i radikala. Te vesti zasnivale su se na ranijem bavljenju frankovačkih vođa dra Šufflaja i dra Pavelića u Beogradu i njihovom sastanku s g. Pašićem.⁴⁷ Dolazak radikalskih emisara na razgovore s frankovcima u Zagreb — prema pisanju »Politike« — potvrdio je i frankovački prvak dr Aleksandar Horvat. Između radikala i frankovaca imala bi se doista provesti fuzija. Frankovci pri tom ne postavljaju nikakve naročite uvjete, već pokušavaju da pojedincima osiguraju stanovite osobne koristi. Tako se spominje da bi dr Milan Šufflay dobio katedru na beogradskom univerzitetu. Od frankovaca bi se načinila protuteža radićevcima u Hrvatskoj, te bi oni na idućim izborima postali »most preko koga će radikali zauzeti teren među pristalicama i biračima Hrvatske«.⁴⁸

Već idućeg dana »Politika« je u mogućnosti da pruži daljnje, mnogo detaljnije informacije o sporazumu između radikala i frankovaca koji je navodno već »potpuno svršena stvar«. Kao glavni posrednik spominje se dr Manko Gagliardi, a utanačenja obuhvaćaju tri tačke: 1. Raspuštanje Hrvatske stranke prava i stupanje njenih pristaša u Radikalnu stranku; 2. Delegati Stranke prava utanačiti će detalje o tome s Glavnim odborom Radikalne stranke u Beogradu te će se nakon toga izvršiti izmjena nekih članova programa Radikalne stranke; 3. Kongres Radikalne stranke donijet će zaključak o reviziji ustava u nekim bitnim pitanjima koja se odnose na Hrvatsku. Još se raspravljalo o nekim pojednostima kao, npr., o krunisanju kralja Aleksandra u Zagrebu povodom proslave hiljadugodišnjice Hrvatskog kraljevstva i o osnivanju dvadesetičetiri pododbora Radikalne stranke u Zagrebu.⁴⁹

Opetovane vijesti o političkim razgovorima između frankovaca i radikala koje su se pojavile u beogradskoj štampi na početku travnja 1925, a koje je prenosila i komentirala zagrebačka štampa, doimaju se veoma alarmantno. One, bez sumnje, imaju svoje značenje i određenu tendenciju, ali je potrebno utvrditi šta je u njima istinito. Tek tada se može govoriti o pravom značenju onoga što se u odnosima frankovaca i radikala stvarno zbivalo.

Da spomenute informacije štampe o kontaktima i razgovorima frankovačkih prvaka s radikalima početkom 1925. imaju stvarnog osnova, upućuje prije svega spominjanje dra Manka Gagliardija kao posrednika. Sam je Gagliardi 1940. potvrdio da je 1924/25. s Antom Pavelićem i Milanom Šufflayem »pokrenuo političku akciju sa Nikolom Pašićem«.⁵⁰ Pa i bez Gagliardijeva svjedočenja postoje sigurni i neosporni dokazi da je takva politička akcija doista vođena. Potvrdio ju je sam organ Hrvatske stranke prava: »Oni (misli se na zajedničare; op. H. M.) očajno slivču, da se radikali razgovaraju s nama, a mi s njima. I ne znajući baš ništa o tim razgovorima oni svijesno lažu, da se tim diskreditira politička svijest i političko poštenje hrvatskoga naroda... Oni bi

⁴⁶ Radi se zapravo o Svetoliku Savkoviću kako ćemo kasnije vidjeti. Ovdje je pogrešno naveden kao Savić.

⁴⁷ Politika, br. 6089/6. IV 1925. u članku pod naslovom: »Radikali i frankovci«.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, br. 6090/7. VI 1925. u članku: »Sporazum između radikala i frankovaca«.

⁵⁰ Novosti, br. 160/12. VI 1940. — Iskaz u procesu protiv ubica dra Milana Šufflaya.

rado zabranili pravašima, da se bave politikom. Oni bi htjeli da mi k njima dođemo tražiti dozvolu s kim ćemo razgovarati.«⁵¹ A zatim, tvrdeći da oni, pravaši, rade na dobrobit hrvatskoga naroda, uvodničar »Hrvatskog prava« nastavlja: »*Jest, radikali su došli iz Beograda u Zagreb baš zato da s nama razgovaraju* (podcrtao H. M.). Dogodilo se čudo, da je težište političke situacije prenešeno iz Beograda u Zagreb. To čudo izvedeno je suradnjom pravaša, koji su bez mandata, ali sa srcem i glavom.«⁵² Zanimljivo je kako je isti uvodničar (pod šifrom Š vjerojatno se krije Šufflay) okarakterizirao radikalnske pregovarače. Za Svetolika Savkovića kaže da je odličan novinar, publicist i beletrist, jedna od najpopularnijih ličnosti u Beogradu. Dr Momčilo Ivković, državni podsekretar agrara, radikalnski narodni poslanik i član Glavnog odbora Radikalne stranke, »konzervativni je državnik velike erudicije, golema iskustva i vanredne bistrine«. Treći dr Đuro Jelenić, bivši mnogogodišnji kraljev sekretar, jedan je od najboljih poznavalaca prošlosti Balkana, političar-sociolog, čisti Šumadinac i pravi džentlemen, puritanac u kojemu se francuska uglađenost ukrštava s makedonskom praenergijom. »To su eto muževi — zaključuje frankovačko glasilo — s kojima su imali čast razgovarati neki naši od vodstva Hrvatske stranke prava.« Članak završava riječima: »Pristaše naše stranke znadu o čemu se radi. Ukoliko još ne znadu, saznat će pravodobno«. Šteta je što uvodničar »Hrvatskog prava« nije barem nešto rekao o sadržaju tih razgovora, makar da pristasa stranke »znadu o čemu se radi«, jer bismo tako mogli provjeriti i drugi dio »Politikine« informacije. Objasnjavajući motive povezivanja i paktiranja s radikalima, uvodničar »Hrvatskog prava« utvrdio je dva dana kasnije da su sve hrvatske stranke osim frankovaca izdale hrvatstvo, te se frankovci moraju osloniti na radikale da bi spriječili izdaju Hrvatske od strane drugih stranaka.⁵³

S obzirom na činjenicu da su mnogi listovi, osobito zagrebački, uveličali »mršave podatke« o pregovorima između frankovaca i radikala i »razradili ih na fantastičan način« radikalnski »Balkan« se našao ponukanim da objasni prethistorijat pregovora.⁵⁴ Kada je bečka Akademija nauka publicirala Šufflayevu studiju »Städte und Burgen Albaniens«, Šufflay je imao razgovor s Nikolom Pašićem. Pašić, naime, — kako piše »Balkan« — jako cijeni ljude koji se bave pitanjima Albanije. Prirodno je da je Pašić ovom prilikom vodio razgovore koji su izvan okvira njegova naučnog studija. »Tako se stvorila jedna nova spona između dobrih namjera, koje se javljaju na strani Srba i Hrvata.« Nakon toga uslijedio je posjet Ante Pavelića Pašiću. Pavelić je ocijenjen »kao dobar čovjek i kao dobar Hrvat«. »Nama je poznato — piše dalje »Balkan« — da nikada ni jedan Hrvat nije znao bolje eksplicirati hrvatsko gledište i izazvati čitav preokret, bolje nego što je to uspio g. Pavelić u konverzaciji sa Nikolom Pašićem.«⁵⁵ Umjesto da nešto određenije kaže o pojedinostima razgovora, pisac navodi samo općenitu frazu da glavna misao sporazuma mora biti: bez kapi-

⁵¹ Hrvatsko pravo, br. 4968/6. IV 1925. u uvodniku pod naslovom: »Radikali u Zagrebu — franovci na pomolu«.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, br. 4970/8. IV 1925. u članku: »Trube na uzmak«.

⁵⁴ Pisanje »Balkana« u cijelosti je prenio organ frankovaca »Hrvatsko pravo«, br. 4970/8. IV 1925. u članku: »Frankovci i radikali«.

⁵⁵ Isto.

tulacije, bez pobjednika i bez pobjeđenih. »Eto, u tome se je pravcu kretala jedna namjera od strane radikala i frankovaca.«⁵⁶

Nesumnjivo je pisanje frankovačkog glasila »Hrvatskog prava« sigurna potvrda da su se doista vodili politički razgovori između frankovaca i radikala. Prenošnje »Balkanova« opisa kako su razgovori započeli u svakom slučaju znači prihvaćanje takva objašnjenja.⁵⁷ No, pored tih nepobitnih dokaza da su frankovci pregovarali s radikalima (sadržaj razgovora i eventualna utanačenja ne mogu se kontrolirati frankovačkom štampom) postoji još jedna, sigurno najdragocjenija potvrda: *svjedočanstvo samog Ante Pavelića*. On je u glavnom organu svoje stranke od 1. do 3. travnja 1925. objavio seriju od tri članka koje je potpisao punim imenom, prezimenom i zanimanjem (Dr Ante Pavelić, odvjetnik) a u kojima sâm govori o svojim posjetima Nikoli Pašiću u Beogradu. U prvom članku pod naslovom: »Treba progovoriti«⁵⁸ podvrgava kritici Radićevu kapitulaciju, spominje napadaje radićevske i zajedničarske štampe na njega, pa na kraju najavljuje da će »za volju hrvatske javnosti« na njih odgovoriti. Idućeg dana, opet pod punim potpisom, piše članak: »Treba odgovoriti.«⁵⁹ Predbacujući svojim kritičarima zašto nisu pitali što rade u Beogradu oni koji bezuslovno zapisuju dušu ili zašto nisu pitali sebe zbog čega su prestali biti monarhisti, da budu republikanci tek nekoliko tjedana,⁶⁰ Pavelić nastavlja: »Ali zato sam ja po njihovom mišljenju morao njima, koji na to nikakva prava nemaju, položiti račun zašto sam bio u Beogradu, te što sam razgovarao sa g. Pašićem. . . Zar nije moje pravo da kao Hrvat rečem svoje mišljenje svakom onom, koga to interesira? I zar nije moje pravo da čujem mišljenje svakoga onoga, tko želi, da njegovo mišljenje o hrvatskim narodnim stvarima bude interesiranim poznato? Danas nije grijeh što se gospoda radićevci i zajedničari g. Pašiću u bescjenje nude, a jučer je bio grijeh, što sam ja sa g. Pašićem razgovarao. . . Moji razgovori sa g. Pašićem kretali su se samo oko onoga o čemu uopće može razgovarati potpuno izgrađeni Srbin sa Hrvatom, koji nije pomućen idejom nebulozne pseudonacije i političkog hermafroditizma.«⁶¹ U trećem članku pod naslovom: »A što sada?«⁶² Pavelić se najviše bavi Hrvatskom zajednicom i ništavnim perspektivama njene politike.

Svojim člancima, očito izazvan protivničkom štampom, *Pavelić je javno priznao da je odlazio u Beograd* i da je vodio političke razgovore sa šefom Radikalne stranke i predsjednikom vlade Nikolom Pašićem. Štaviše, učinio je to *prije* serije upravo senzacionalnih članaka beogradske »Politike« (od 6. do

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ U istom broju »Hrvatskog prava« (4970) preštampan je iz »Balkana« i »Jedan intervju« u kojem jedan aktivni učesnik razgovora odgovara na pitanja: »Jesu li iz Beograda došla gospoda, da se razgovaraju sa frankovcima? Jesu. — Jesu li se vodili politički razgovori? Jesu. — Kakovi su se razgovori vodili? To se nikog ne tiče. — Da li je došlo do povoljnih rezultata? Jeste. — Kakav je rezultat? Vidjet ćemo uskoro.«

⁵⁸ Hrvatsko pravo, br. 4964/1. IV 1925.

⁵⁹ Isto, br. 4965/2. IV 1925.

⁶⁰ Ovo je upućeno Hrvatskoj zajednici odnosno njenom vodstvu koje je u studenom 1924. stranku proglasilo republikanskom kako bi se još tješnje vezala uz Stjepana Radića i HRSS. Kao što je poznato, 27. III 1925. radićevci su priznali monarhiju i Vidovdanski ustav.

⁶¹ Hrvatsko pravo, br. 4965/2. IV 1925.

⁶² Isto, br. 4966/3. IV 1925.

8. travnja 1925) tako da, više nije bilo moguće demantirati kontakte s radikalima. Vijesti su kako je već rečeno, govornice o raspuštanju Hrvatske stranke prava, o fuziji frankovaca s Radikalnom strankom, o osnivanju radikalskih organizacija u Zagrebu uz pomoć frankovaca, o krunisanju kralja Aleksandra u Zagrebu itd., a uvodničar frankovačkoga »Hrvatskog prava« za to vrijeme veliča političke i intelektualne kvalitete radikalskih emisara, okvalificiravši pregovore s radikalima kao spašavanje Hrvatske od izdaje ostalih hrvatskih stranaka zaobilazeći pri tome vješto da bilo šta kaže o sadržaju tih pregovora. Stoga pisanje »Politike« o frankovačko-radikalnom sporazumu nije moguće provjeriti na pisanju frankovačkog glasila. Međutim, o sadržaju razgovora između Ante Pavelića i Nikole Pašića raspolažemo s pouzdanim podacima iz drugog izvora.

Dr Matko *Laginja* je zabilježio u svom dnevniku⁶³ doslovno ovo: »Danas je nakon prijave bio u mene dr Ante Pavelić, advokat ovdje, jedan od vođa Hrvatske stranke prava. Došao je, kaže, po dogovoru sa drugim njihovima da čuje moje mišljenje o njihovoj misli da se napusti dosadašnji način političke borbe i da se istupi kao *Hrvatska radikalna stranka* priznavajući monarhiju, jedinstvo države i ustav kao fakta, te radeći realno, jer život kosi sve i uništuje silom ovim sustavom uprave Hrvate i Hrvatsku. Ujedno bi htio znati, bih li ja bio voljan sudjelovati u tom. Bio je nedavno uistinu u Beogradu kako su novine pisale sa Šufflayem. Govorio je tom prilikom sa g. Pašićem i on mu je odobrio misao, jer da jugoslavenstvo nije nacionalni pojam, već geografski, a nacionalno je troje i hrvatsko, i srpsko, i slovensko, te može punim pravom opstojati jedna srpska, pa hrvatska, pa slovenska radikalna stranka i sve tri raditi koordinirano po svojim radikalnim načelima.«⁶⁴

Laginjin zabilješka ne potvrđuje doslovno ono što je štampa pisala o frankovačko-radikalnom sporazumu, ali ipak otkriva značajne pojedinosti o sadržaju razgovora između frankovaca i radikala. Iako se u toj bilješci ne spominje raspuštanje Hrvatske stranke prava u smislu njena fuzioniranja s Radikalnom strankom, ipak iz nje saznajemo o frankovačkom projektu za osnivanje Hrvatske radikalne stranke. Pavelićev posjet Laginji uslijedio je 19. ožujka, dakle, petnaestak dana prije informacija »Politike« o sporazumu za fuziju. Možda je projekt o Hrvatskoj radikalnoj stranci kroz to vrijeme doživio promjene, jer u međuvremenu je Pavelić ponovno odlazio u Beograd.⁶⁵ Pa kad i ne bi bilo dogovora o fuziji (ti se dogovori barem zasada ne mogu potvrditi) već sâm projekt o osnivanju Hrvatske radikalne stranke mnogo govori o perturbacijama frankovačkih stavova. Frankovci su bili spremni priznati monarhiju, jedinstvo države i ustav, pa i »jugoslavenstvo« kao geografski pojam!

⁶³ Dnevnik Dra Matka Laginje pohranjen je u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (Rukopisna zbirka, R-6261). Laginja je vodio dnevnik još od svojih gimnazijskih dana (1868.) do gotovo potkraj života. U trećem dijelu dnevnika je bilježio zbivanja između 1918. i 1928. Kako je bio aktivan političar i javni radnik, to njegov dnevnik često sadrži dragocjene podatke o ljudima i događajima koji su bili u prvim redovima političkih zbivanja a koje inače ne bismo mogli saznati. Laginja je pravio zabilješke gotovo svakog dana neposredno nakon susreta, audijencija, razgovora ili nekog zbivanja u kojemu je sâm sudjelovao. (Dalje cit. SB, LD)

⁶⁴ SB, LD 19. III 1925.

⁶⁵ Informacija »Večeri« od 4. IV 1925. govori o dva posjeta dra Ante Pavelića Beogradu u proljeće 1925, od kojih se prvi u društvu sa Sufflayem zbio »pred više nedjelja«. O tom posjetu govorio je Pavelić Laginji.

Takve izjave od strane frankovačkog prvaka Pavelića, koje nisu bile samo njegove nego i od »drugih« njegovih, naišle su na odobravanje starog legitimiste Matka Laginja koji se zbog svoga načelnog monarhizma sve više udaljavao od ljudi svoje vlastite stranke.⁶⁶ Odbijajući da sudjeluje u osnivanju Hrvatske radikalne stranke (izgovarao se na svoju starost i nemoć), Laginja je izrazio svoje zadovoljstvo što su i frankovci spremni prihvatiti »misao rada na temelju priznanja onoga, što za zajednicu države treba priznati.«⁶⁷ Pri tom je dodao: »Zakašnjeno je mnogo. Da se je 1921. godine tako stalo na stanovište, al posve iskreno, mogli smo srpskoga kralja Aleksandra ljetos kruniti hrvatskim kraljem, ako ne baš na Duvnu, a ono u Zagrebu ili Sarajevu.«⁶⁸ Da li mu je Pavelić nešto govorio o krunisanju Aleksandra hrvatskom krunom, iz Laginjine zabilješke se ne može razabrati, premda bi se i to moglo pretpostaviti s obzirom na činjenicu da se krunisanje u Zagrebu spominje dva tjedna kasnije kao predmet utanačenja između frankovaca i radikala.

Ideja o sporazumu frankovaca i radikala pripisuje se dru Miroslavu Spaljokoviću, poslaniku Kraljevine SHS u Parizu.⁶⁹ On je prema nekim tvrdnjama sastavio jedan memorandum o položaju u Hrvatskoj i napose o Hrvatskoj stranci prava za Nikolu Pašića. Taj je memorandum predodčen i frankovcima i »oni su se složili s njim i odlučili da napuste svoje dosadašnje aspiracije.«⁷⁰ To je dovelo do putovanja radikalskih emisara u Zagreb. Međutim, konačni ishod cijele akcije bio je neuspjeh i slom. Od svih »utanačenja« nije bilo ništa, a frankovci su se pokušali izvući iz neugodne situacije tako da su još jednom priznali dolazak radikalskih emisara u Zagreb, ali su poricali oficijelni karakter razgovora. »Iz činjenice što su u Zagreb došla dva srbijanska političara, članovi radikalne stranke — piše organ frankovaca »Hrvatsko pravo« — i razgovarali s nekim članovima stranke prava, izveli su i još neprestano izvađaju naši protivnici najfantastičnije zaključke. Svrha im je prozirna i očita. Trebalo je odvratiti pogled hrvatskog naroda od nečuvenog u historiji čina, koji je počinila Radićeva stranka pojačana sa zajedničarima na usta svog najnovijeg vođe Pavla Radića.«⁷¹ To što je i frankovačko glasilo pisalo o dolasku radikalskih prvaka u Zagreb tumači sada potpisnik članka tako da je redakcija lista htjela upoznati svoje čitatelje s hajkom koju su protiv Hrvatske stranke prava podigli njeni protivnici. Pred svega deset dana uvodničar »Hrvatskog prava« je tvrdio da članovi stranke dobro znaju o čemu se radi te je o razgovorima s radikalima govorio kao o akciji vodstva stranke. Sada je pak Aleksandar Horvat tvrdio da »Hrvatska stranka prava kao takova nije s nikom, dakle niti

⁶⁶ Laginja je bio član Hrvatske zajednice. Po njenom osnivanju (fuzijom starčevićanaca i naprednjaka) Laginja je bio njen prvi predsjednik. Za vrijeme vlade tzv. Parlamentarne zajednice (radikali i zajedničari) na čelu sa Stojanom Protićem 1920. postao je ban Hrvatske i Slavonije. Kada je u stranci prevladao utjecaj dra Ivana Lorkovića, naročito nakon istupa iz stranke dra Mate Drinkovića i dra Đure Šurmina, Laginja se sve više povlači ne odobravajući bezrezervno podržavanje Stjepana Radića i prihvaćanje republikanizma.

⁶⁷ SB, LD 19. III 1925.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Novosti (Beograd), br. 1285/11. IV 1925 u članku »Pakt sa frankovcima«.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Hrvatsko pravo, br. 4976/16.IV 1925. u članku: »Dosta je!«. Članak je potpisao član užeg vodstva Hrvatske stranke prava dr Aleksandar Horvat a štampan je na srednjim stupcima naslovne stranice polumasnim slovima.

sa radikalnom strankom vodila nikakove razgovore niti pregovore, niti je bilo koga ovlastila da to u njeno ime čini«. A onda je odmah dodao da stranka »ne može zabraniti nijednom svom članu da razgovara s kim hoće. Ona ne može nikome zabraniti da i promijeni svoje političko uvjerenje, kako je to kod posljednjih izbora učinilo na tisuće njenih pristaša koji su svoj glas dali radićevcima i zajedničarima«. U nastavku članka Horvat je napisao još i ovo: »Ako je kojem članu Stranke prava pretijesno u pravaškim redovima, ako smatra da će drugim sredstvima prije polučiti kakve važne prohibitke za hrvatski narod, stvar je njegova i njegove savjesti. Hrvatska stranka prava nema u tom nikakova posla, ona ostaje kao i dosada, čuvarica ideala hrvatskoga naroda, zastupnica njegovog narodnog i državnog suvereniteta, pobornica za izvođenje njegove slobode.«⁷²

Horvatov demanti poslije javne izjave samog Ante Pavelića i pisanja uvodničara »Hrvatskog prava« pod šifrom Š nije bilo nimalo uvjerljivo. Pokušaj da se sve prebaci na neodgovorne pojedince sasvim je deplasiran jer položaj Ante Pavelića i Milana Šufflaya u Hrvatskoj stranci prava nije nipošto bio drugorazredan. Laginjine zabilješke pogotovu obesnažuju Horvatove tvrdnje. Suštinski je smisao Horvatova članka, koji nosi biljeg službenog saopćenja stranke, povlačenje frankovaca iz cijele akcije. Kako je do toga došlo, ne znamo. Obilježavajući cijelu akciju kao »lične nazore« i »mnijenje pojedinaca«, Horvat se oslobodio neugodne obaveze da u ime frankovačkog vodstva kaže o tome nešto konkretnije.

*

Na osnovu izvornih podataka utvrdili smo postojanje političkih veza između frankovaca i radikala u razdoblju od 1922. do 1925. Politički kontakti dviju stranaka započeli su potkraj 1922, dok je Hrvatska stranka prava još bila član Hrvatskog bloka. Oni se nastavljaju i idućih godina putovanjima frankovačkih prvaka u Beograd, upućivanjem memoranduma, direktnim razgovorima sa samim Nikolom Pašićem i stvaranjem različitih političkih kombinacija. U proljeću 1925. kontakti frankovaca i radikala kulminiraju u planu o osnivanju Hrvatske radikalne stranke (ili možda o fuziji s radikalima) pa čak i u spremnosti frankovaca da se odreknu svojih programatskih načela.

Osnovni smisao frankovačkih akcija, koje su ih povezivale s velikosrpskim državnim vrhovima iz Radikalne stranke, nije teško nazrijeti: frankovački vođe nastoje da se dočepaju vlasti u Hrvatskoj. Redovnim parlamentarnim putem, pobjedom na izborima i podrškom izbornog tijela nikada to ne bi mogli postići. Stjepan Radić je imao legitimaciju apsolutnog predstavnika Hrvata i na osvajanje hrvatske većine frankovci uopće nisu mogli računati. Podržavanje Stjepana Radića, s kojim su se povezali od sredine 1921, nije davalo mnogo izgleda za ostvarenje težnji frankovačkih prvaka. Stoga su radije pokušali nešto postići s njegovim protivnicima i to onima koji su u svojim rukama držali stvarnu vlast u državi. Težnja za vlašću navela ih je na paktiranje s partnerima koji imaju dijametralno oprečne političke koncepcije, čim su se ovi pokazali spremnima za takvu suradnju. To ih je vodilo i do odricanja od

⁷² Isto.

onih načela na kojima je počivala njihova ideologija i politika i do prihvaćanja uloge razbijača Radićeva pokreta u Hrvatskoj,

Spremnost radikala da pregovaraju s frankovcima manje iznenađuje. Oni se nikada nisu ustručavali da se posluže bilo kakvim sredstvima koje će učvrstiti njihove vladajuće pozicije i potpomoći slabljenju glavnoga političkog protivnika. Ne treba se dakle čuditi da su u određenom momentu pregovarali i s onima koji su svojom ideološkom orijentacijom i političkom agitacijom podrivali temelje zgrade koju su oni zidali. Iako nelogičan, sporazum između ovih dviju političkih stranaka bio je moguć upravo zbog podudaranja stavova u odnosu na Stjepana Radića, ma da su polazna tačka i stvarni motivi za obje strane bili drugačiji. Radikali se upinju svim sredstvima da oslabe Radićev hrvatski pokret, a frankovci žele iskoristiti situaciju i izvući iz nje izvjesne koristi za sebe. Do 1925. radikali održavaju kontakte s frankovcima, a tek u proljeće 1925. prerastaju ti kontakti u konkretnu političku akciju za sporazumijevanje. Stvarna politička snaga frankovaca i njihov utjecaj na hrvatske mase nisu se tada nimalo izmijenili. To su pokazali i rezultati izbora 8. veljače 1925 (Hrvatska stranka prava nije dobila nijedan mandat). A ipak su radikali pristupili razgovorima i — koliko smo mogli utvrditi — sami ih inicirali.

Činjenica je da frankovačko-radikalni pregovori u proljeće 1925. padaju u vrijeme kad su već uspostavljeni prvi kontakti između zatvorenog Stjepana Radića i predsjednika vlade Nikole Pašića. Međutim, treba odbaciti svaku pomisao da je Pašić pregovaranjem s frankovcima htio vršiti bilo kakav pritisak na Stjepana Radića. Sporazum radikala s frankovcima ne bi ni u kom slučaju bio isto što i onaj s radićevcima. Zato bismo prije mogli zaključiti da su Pašić i Radikalna stranka više godina podržavali veze s frankovcima zato da bi otupili oštricu svojih najekstremnijih protivnika, podržavajući njihove nade da će doći do udjela u vlasti. U momentu kad je i Stjepan Radić proglašenjem »Obznane« nad HRSS doveden gotovo u mat-poziciju i kad se sporazum s njime pokazao kao stvar veoma bliske budućnosti, radikali su pokušali da pregovorima s najekstremnijom hrvatskom grupom oslabe hrvatski front, koliko više mogu. Sporazum s frankovcima nebi, prema tome, imao značenje ucjenjivanja Stjepana Radića — jer se njime Radić nije ni mogao ucjeniti — već dopunu aranžmanu s glavnom hrvatskom političkom snagom.

U tom je smislu veoma zanimljiv i komentar beogradskih »Novosti« o frankovačko-radikalnim pregovorima a u kojemu je njihov pakt objašnjen ovako: »Frankovci apsolutno nemaju korijenja u širim narodnim slojevima, a radikalna stranka tvrdi da ima povjerenje srpskog naroda. Pa kakav je sporazum moguć između njih? Zaboravlja se da stranka dra Horvata i dra Prebega nema većeg političkog značaja, ali imade u svojim redovima većim dijelom bivši austrijski činovnički kadar. Radikali hoće danas da u Hrvatskoj smjene činovništvo, koje je postavio g. Pribićević i koje svojim radom ozlovoljuje Hrvate. Promjena političkoga kursa prema Hrvatima zahtjeva jedan činovnički aparat, koji će slušati naredbe iz Beograda, a ne Svetozara Pribićevića, koji je išao za provociranjem Hrvata. Radikali među Hrvatima nemaju pristaša u dovoljnoj mjeri da zamijene Pribićevićovo činovništvo i zato se sporazumijevaju s frankovcima da upotrijebe njihovo činovništvo. To su pedantni činovnici, koji su u vrijeme Austrije slušali samo Beč ili Peštu i održavali jedan

snošljiv režim, koji je lakši nego današnji arbitražni režim, kao što su juče slušali Beč, tako će ovi činovnici, koji osim toga poznaju hrvatske prilike, danas slušati Beograd i biti dobro oružje u radikalnim rukama.«⁷³

Nesumnjivo je komentator beogradskih »Novosti« dobro pogađao neke elemente za objašnjenje radikalnih pobuda da pregovaraju sa frankovcima. Radikali su tada već bili spremni da žrtvuju Svetozara Pribićevića, koji im je dotada izvrsno poslužio. Frankovački činovnički aparat u Hrvatskoj sigurno bi bio dobra zamjena za postojeći pribićevićevski, samo je pitanje da li bi i radićevci prihvatili takvo rješenje. Komentator »Novosti« je izrazio mišljenje da se radićevci ne bune »jer ni oni sami nemaju svoga činovničkog kadra, a žele prije svega da se oslobode ovoga današnjega neobuzdanoga činovništva«.⁷⁴ No, nagli preokret u frankovačko-radikalnim pregovorima ne potvrđuje ovo mišljenje. Očito su dogovaranja radikala sa Stjepanom Radićem krenula takovim pravcem koji je isključivao frankovce iz bilo kakve kombinacije.

R é s u m é

Se basant sur la presse contemporaine et les matériaux d'archives l'auteur a élaboré un fragment de l'histoire des partis politiques dans l'ancienne Yougoslavie. Les adhérents du parti croate du droit, soi-disant »frankovci«, ont soutenu une position extrême sur l'étatisme croate exclusif, contrairement aux radicaux qui étaiet les porteurs de la centralisation et de la conception d'état panserbe. Bien que la collaboration entre ces deux partis politiques paraisse impossible, l'auteur a tante fois constaté que les relations politiques réciproques existaient. L'auteur a établi ces relations pour la période de 1922 à 1925. Elles se sont manifestées par les voyages des chefs du parti croate du droit à Belgrade où ils avaient des entretiens politiques avec les chefs radicaux et par la combinaison d'une fusion de ces deux partis. Les »frankovci« se sont montrés prêts à avouer la monarchie et, de plus, à préparer tant pour le couronnement du roi Alexandre à Zagreb de couronne croate.

Les premiers contacts avec les radicaux ont été établis par le docteur Ante Pavelić, chef du parti croate du droit et plus tard »poglavnik« des oustachas. Dans le maintien de ces relations sont mentionnés aussi le docteur Vladimir Prebeg, le docteur Milan Šufflay, Slavko Kvaternik et Gustav Perčec. D'après quelques données originales, les »frankovci« recevaient même l'argent des radicaux pour la publication du journal de leur parti. Pour confirmer l'existence de ces relations entre les »frankovci« et les radicaux, l'auteur a cité le témoignage de Ante Pavelić lui-même de ces visites au chef du parti radical et au président du gouvernement Nikola Pašić. C'était au printemps 1925 quand le docteur Matko Laginja avait noté lui aussi, dans son journal, le contenu d'un entretien entre Pašić et Pavelić d'après le récit de Pavelić lui-même. D'après cette note Laginja on apprend qu'il avait même une intention des »frankovci« de former un parti radical croate. Cependant, les négociations des »frankovci« et des radicaux ont été interrompues net (au milieu du mois d'avril 1925).

L'auteur a essayé d'expliquer le vrai sens de ces relations entre deux groupes politiques tant à fait opposés. Les »frankovci« — un parti sans aucun appui réel dans les masses croates — voulaient s'unparer du pouvoir en Croatie et ils étaient prêts à renoncer à leurs principes politiques fondamentaux et à collaborer avec les

⁷³ Novosti (Beograd), br. 1285/11. IV 1925. Pisanje beogradskih »Novosti« prenio je i zagrebački »Hrvat«, br. 1535/11. IV. 1925. u članku pod naslovom: »Frankovački brlog«.

⁷⁴ Isto.

radicaux. Les radicaux cependant, s'efforçaient pour affaiblir le mouvement croate et leur rival politique principal, Stjepan Radić. Ils n'ont pas hésité devant n'importe quels moyens pour stabiliser leurs positions dominantes. Les relations des radicaux avec les »frankovci« datent à partir de 1922, mais ils ne se sont mis à négocier avec eux qu'au début de 1925, c'est-à-dire juste au moment où ils ont commencé à négocier avec Stjepan Radić. Par des négociations simultanées avec le parti croate républicain de paysans et avec le groupe croate le plus extrême, soi-disant »frankovci«, les radicaux ont essayé de briser le front croate le plus que possible. L'accord avec les »frankovci« n'aurait pas signifié l'extorsion de Stjepan Radić, mais un supplément aux accords réalisés avec la force croate principale. Il reste encore à établir comment il est arrivé que ces négociations aient été interrompues. Probablement, les négociations des radicaux avec Stjepan Radić ont pris une telle direction qui éliminait les »frankovci« de n'importe quelle combinaison.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB